

Merulius rufus Fr. ex Pers. was found on the lower surface of an oak log near Robbenoord; the densely wrinkled hymenophore may be mistaken for being poroid.

Literatuur:

1. Bourdot, H. & Galzin, A. (1927). Hyménomycètes de France. Paris.
2. Christiansen, M.P. (1960). Danish Resupinate Fungi, Part II, Homobasidiomycetes. Dansk Botanisk Arkiv 19: 63-388.
3. Donk, M.A. (1931). Revisie van de Nederlandse Heterobasidiomycetae en Homobasidiomycetae-Aphylllophoraceae.
4. ----- (1957). Notes on resupinate Hymenomycetes IV. Fungus 27: 1-29.
5. ----- (1964). A conspectus of the Families of Aphylllophorales. Persoonia 3: 199-324.
6. Jahn, H. (1969). Einige resupinate und halbresupinate "Stachelpilze" in Deutschland. Westfälische Pilzbriefe 7: 113-144.
7. ----- (1970). Resupinate Porlinge, Poria s. lato, in Westfalen und im nördlichen Deutschland. Westfälische Pilzbriefe 8: 41-68.
8. Kreisel, H. (1961). Die phytopathogenen Grosspilze Deutschlands. - Jena.
9. Parmasto, E. (1968). Conspectus Systematicus Corticiacearum. - Inst. Zool. et Bot. Acad. Scient. R.P.S.S. Estonicae. Tartu.

Een morchelloïede vorm van Clitocybe nebularis

H.F. van der Laan

Laan van Leeuwensteijn 21
Voorburg

Op 21 november 1972 ontdekte ik op het landgoed "Rust en Vreugd" te Wassenaar een aantal vrij forse grauwbrown paddestoelen, die een gedeelte van een heksenkring vormden. Eén exemplaar onderscheidde zich al van verre door een zeer bijzondere vorm.

Het leek wel of een *Masseola crispa* tussen plaatjeszwammen verdwaald was, maar dichterbij gekomen zag ik, dat ik zeker niet met een sponszwam te doen had. Wat was het dan wel?

Het leek het meest op een bloemkool (zie foto), bestaande uit een min of meer bolvormig lichaam met een doorsnede van ruim 20 cm, dat op een ongeveer 7 cm lange steel rustte. Het oppervlak van het bovengedeelte werd, evenals bij een bloemkool, gevormd door kleinere bolsegmenten. Tenslotte was het oppervlak van deze laatste bezet met lijsten, die enkele mm hoog waren en door dwarsschotten verbonden. De daardoor (vaak driehoekige) gevormde holten deden aan de alveolen van een *Morchella* denken. Hier en daar lag over de grauwbroune kleur een violette tint.

Het bleek, dat de onderzijde net als bij een gewone plaatjeszwam van lamellen was voorzien. De stevige, viltig behaarde, grauwe steel (doorsnede 5 cm) had het gevaarte, dat later niet minder dan 1130 g bleek te wegen, keurig in evenwicht gedragen. Hier en daar waren de wittige plaatjes door ouderdom wat bruinachtig geworden.

De ernaast staande zwammen zagen er aan de onderzijde precies zo uit, maar aan de bovenzijde vertoonden de meeste een gewoon glad hoedoppervlak. Het leken mij wat oude exemplaren van *Clitocybe nebularis* te zijn. Enkel vertoonden boven op het hoedoppervlak plaatselijk een soort uitgroeisels, soms in de vorm van bolsegmenten, soms min of meer uitgerekt tot halve "worsten", waarvan het oppervlak, evenals bij de bloemkool, van lijsten en uithollingen was voorzien.

Een sporée konden de oude zwammen niet meer opleveren, maar op een stukje van een der plaatjes waren nog voldoende sporen te vinden. Ze maten 5-8 x (3,5-) 4-5 μ , een bevestiging, dat ik met *Clitocybe nebularis* (Batsch ex Fr.) Kummer te doen had.

Toen ik vervolgens een doorsnede van de alveolen op het oppervlak van de "bloemkool" maakte, bleek tot mijn verrassing, dat deze geheel bedekt waren met een hymenium, dat er net zo uitzag als dat op de lamellen. Nog merkwaardiger was, dat het ook nog fertiel bleek te zijn. Er waren talrijke sporen, die dezelfde afmetingen en vorm hadden als de op de lamellen aangetroffen sporen. Inwendig bestond het vruchtlichaam uit een zacht witachtig weefsel, dat onderaan meer bruinachtig en vezelig was. De geur was enigszins fruitachtig.

De aanwezigheid van hetzelfde hymenium op bovenoppervlak en op de plaatjes onderaan toonde aan, dat de merkwaardige structuur bovenop niet door een vreemd organisme was gevormd, maar dat het de nevelzwam zelf was, die door de een of andere oorzaak op zo'n fantastische wijze was uitgegroeid.

Op het Rijksherbarium werd de vondst direkt herkend als een bijzonder fraai exemplaar van een z.g. morchelloïede vorm van

Clitocybe nebularis
morchelloïede vorm, zij aanzicht
(Foto Rijksherbarium Leiden)

een plaatjeszwam. Op deze wijze ontwikkelde Agaricales zijn uiterst zeldzaam. Het verschijnsel komt nog het meest bij de geslachten *Clitocybe* en *Collybia* voor. Met vele andere afwijkingen en monstrositeiten is het uitvoerig beschreven en geklassificeerd door E. Ulbrich in een in 1926 verschenen verhandeling over "Bildungsabweichungen bei Hutpilzen" (4).

De door hem van morchelloïede vormen gegeven beschrijving klopt vrijwel geheel met het uiterlijk van de in Wassenaar gevonden zwam. Alleen vermeldt Ulbrich, dat in de typische vorm de randen van de hoeden klokvormig zijn omgebogen, waardoor de steel en de plaatjes grotendeels ingesloten worden. Bij het nu gevonden exemplaar was de onderzijde vrijwel normaal. Een tweede verschil betreft de grootte. Ulbrich toont een tekening van een morchelloïede *Clitocybe odora*, die heel veel op mijn bloemkool lijkt, maar de afmetingen van deze laatste zijn vijf maal zo groot, dus het volume meer dan honderd maal dat van de door hem afgebeelde zwam.

Onder de tien soorten, waarbij volgens Ulbrich wel eens morchelloïede vormen zijn aangetroffen, behoort ook *Clitocybe nebularis*. Hij moet daarvoor echter teruggrijpen op een publikatie van Ferry van 1893. Volgens Hennig (2: 31) betrof dit bovendien slechts enkele kleine (1-2 cm doorsnede) "Kugeln" op het hoedoppervlak. Ze doen dus denken aan de minder ontwikkelde vormen, die naast de bloemkool in Wassenaar voorkwamen.

Veel dichterbij deze laatste staan de meest ontwikkelde individuen van een door B. Geissler in 1963 bij Eisenach ontdekte heksenkring van *C. nebularis*, waarvan alle (100) exemplaren min of meer vervormd waren. Benedix (1: 204) beschrijft ze als volgt: "die Einzelfruchtkörper ... waren ... ausgesprochen massig, oft zu pfundschweren Klumpen von 25-30 cm Durchmesser zusammengewachsen, an den Huträndern glockig-herabgebogen, ihre Stiele und Primärlamellen dadurch grösstenteils zugedeckt und jeder Hut auf dem Scheitel (nie an den Rändern) mit scharf umgrenzten blumenkohlartigen Wucherungen versehen. Jede dieser Wucherungen, 5-12 cm breit, bestand aus einem Wirrwarr ungezählter kleiner bis winziger Prolifikationen mit deutlichen, nach oben gerichteten Tochterlamellen. Erkennbarer Schmarotzerbefall lag jedoch nicht vor. Farbe, Geruch und der für *C. nebularis* so bezeichnende "Reif" der Hutoberfläche hatten sich nicht verändert." Uit de door Benedix getoonde foto's blijkt, dat de gedeeltelijk samengegroeide exemplaren tot twee maal zo groot waren als de Wassenaarse vondst. De bovenzijde van de hoeden was echter slechts gedeeltelijk door uitgroeisels bezet.

Andere vermeldingen van morchelloïede vormen van *C. nebularis* heb ik in de literatuur niet kunnen vinden. De zeldzaamheid van deze bizarre vondst wordt hierdoor wel duidelijk gedemon-

streerd.

Ulbrich (4: 41) zegt, dat deze afwijkingen het meest onder abnormale weersomstandigheden voorkomen, vooral wanneer in de herfst op een lange droge periode regenachtig weer volgt. Men zal zich wellicht herinneren, dat deze omstandigheden zich het vorig jaar inderdaad in ons land voordeden, toen de abnormaal droge maanden september en oktober door een vrij vochtige november werden gevolgd.

Bij het zien van een sterk van het normale patroon afwijkende vorm komt uiteraard de vraag op, wat wel de oorzaak van het verschijnsel is. Ulbrich (4) komt tegen het einde van zijn tekst met een hoofdstuk getiteld: "Die Ursachen der Bildungsabweichungen", maar helaas is de inhoud daarvan zeer teleurstellend. Het is niet meer dan een opsomming van factoren, die misschien een rol spelen. Nu, bijna vijftig jaar later, zijn we eigenlijk niets wijzer. De talrijke opgestelde theorieën zijn op de keper beschouwd slechts veronderstellingen zonder bewijs. Voorlopig moeten we ons daarom wel neerleggen bij wat de Fransman A.G. Parrot (3) aan het einde van een artikel over een morchelloïde vorm van *Laccaria laccata* zegt: "Il vaut donc mieux, semble-t-il, se résoudre à signaler et décrire l'anomalie, et avouer, sans fausse honte, qu'il nous est actuellement impossible de l'expliquer."

Summary:

A well developed specimen of the rare morchelloid form of *Clitocybe nebularis* was discovered in a park in Wassenaar, Netherlands, in November 1972. Shaped like a cauliflower with a diameter of 20 and a stem of 7 x 5 cm, and weighing 1130 g, its surface on top was completely covered by anastomosing ridges, a few mm high, and lined by a fertile hymenium. Gills and stem were normally developed, because the top part did not have an overhang, as described by Ulbrich (4) and Benedix (1).

Literatuur:

1. Benedix, E.H. (1967). Bemerkenswerte Prolifikationen bei Blätterpilzen -- Feddes Repertorium 74: 201-207.
2. Hennig, B. (1970). Michael/Hennig's Handbuch für Pilzfreunde Band 5: 11-49.
3. Parrot, A.G. (1960). Un champignon anormal (*Laccaria laccata* var. *amethystina*) et le morchelloïdisme. - Bulletin de la Société mycologique de France 76: 130-135.
4. Ulbrich, E. (1926). Bildungsabweichungen bei Hutpilzen -- Verhandlungen des Botanischen Vereins der Provinz Brandenburg 68: 1-104.